

РОБОЧИЙ ЗОШИТ ЯК КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНО – МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В. М. Тищенко,

*молодший науковий співробітник лабораторії літературної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: tyshchenko@mail.ru*

У статті визначено функції, роль і місце навчального посібника «Робочий зошит з української літератури. 5 клас» у процесі вивчення української літератури. Розкрито особливості використання навчального посібника, методика впровадження в систему уроків і домашньої роботи. Звертається увага на формування читацької компетентності, творчої самостійності учнів з допомогою навчального посібника «Робочий зошит».

Ключові слова: *діяльнісний підхід, компетентнісний підхід, структура, зміст навчального посібника «Робочий зошит», самостійна робота, читацька компетентність.*

Постановка проблеми. Методичні комплекси з української літератури мають розроблятися на основі науково обґрунтованих концепцій. Після впровадження нового стандарту з літератури (2011р.) актуальною і своєчасною проблемою є концепція компетентнісного підходу до розроблення навчально-методичного комплексу з української літератури. Найменш дослідженим виявився компетентнісний підхід до створення робочого зошита як компонента зазначеного комплексу.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженнях, публікаціях, присвячених проблемі навчальних посібників, зокрема жанру навчальної літератури «Робочий зошит» (Л.М. Єрмолаєва, І.М. Іонов, А.І. Княжицький, Ю.Л. Троїцький та ін.), висвітлені окремі питання проблеми підвищення ефективності навчального процесу в цілому за допомогою робочих зошитів, сформульовано деякі методичні принципи організації роботи з ними. Однак проблема активного використання робочих зошитів з літератури досліджена недостатньо: відсутні спеціальні дослідження щодо впровадження навчального посібника «Робочий зошит» в систему вивчення української літератури в основній школі.

Так, у «Робочому зошиті» Когут О.І. подано різні види практичних робіт на уроках української літератури. Завдання зорієнтовані на формування навичок аналізу художнього твору. Низка авторів «Робочих зошитів» пропонують завдання проблемно-пошукового характеру, тести як інструмент виміру результатів навчання, але це інша форма, яка спрямована на контроль за досягненнями учнів, систематизації знань.

Таким чином, дослідження проблеми використання навчального посібника «Робочий зошит» потребують конкретності, системності і деталізації діяльнісного підходу до роботи з навчальним посібником «Робочий зошит з літератури».

Мета статті – розкрити особливості використання навчального посібника «Робочий зошит з української літератури. 5 клас» у процесі вивчення української літератури.

Основна частина. Одним з головних завдань вивчення української літератури в школі є формування читацької компетентності учнів, розвиток їхніх духовно-ціннісних орієнтацій та естетичних потреб, виховання особистості, здатної поцінувати явища класичної і сучасної культури. Вдумливе читання тексту твору художнього твору, єдність емоційного сприйняття та аналізу – запорука успішної літературної освіти. Перебудова школи вимагає всебічної активізації розумової діяльності учнів, максимального включення їх у різноманітні види роботи. Сучасна модель навчального процесу в основній школі ґрунтується на компетентнісному підході. «Робочий зошит» у системі засобів навчання займає важливе місце і значення: виконує певні дидактичні функції, є носієм інформації, сприяє формуванню в учнів системи знань, умінь і навичок та їх застосуванню у практичній діяльності. Такий поліфункціональний засіб навчання доповнює та конкретизує основний навчальний матеріал підручника.

Навчальний посібник «Робочий зошит учня» залишається одним із основних компонентів навчально-методичного комплексу з різних шкільних дисциплін. Робочі зошити входять до складу навчально-методичного комплексу. Отже, слід визначити педагогічні умови конструювання робочого зошита з української літератури, а саме: вплив робочого зошита на вирішення проблеми диференціації й індивідуалізації процесу навчання на уроках літератури, спрямованість робочого зошита на підвищення ефективності засвоєння учнями виучуваного матеріалу, формування загальнонавчальних умінь, способів удосконалення їхньої самостійної діяльності; включення в структуру робочого зошита з літератури системи завдань із різними рівнями з урахуванням змісту навчальної програми за даним курсом, викладення матеріалу в підручнику з урахуванням міжпредметних зв'язків; розробка системи різнорівневих завдань на основі особливостей розвитку, самостійної навчальної діяльності та пізнавальних можливостей учнів. Технологію створення робочих зошитів ми розглядаємо як процес добору, систематизації, узагальнення дидактичних матеріалів і формування на їх основі особливого типу навчальних посібників для вивчення літератури учнями. Складовими технології створення зошитів з української літератури є: визначення місця і ролі робочих зошитів у навчальному процесі; розробка проблемних запитань і завдань, що сприяють розвитку творчих здібностей школярів; передбачення форм контролю та їх змістового забезпечення; відбір ілюстративного матеріалу, науково-популярної інформації, кросвордів, виконання дидактичних ігор як засобу стимулювання пізнавального інтересу учнів до української літератури.

Це зумовлює впровадження спеціально сконструйованої системи запитань і завдань, які сприяють формуванню в учнів елементів структури читацької компетентності відповідно вимог до навчальних досягнень учнів за кожною змістовою лінією і частково за темою. У «Робочому зошиті учня» реалізуються основні функції інформаційна, мотиваційна, виховна, розвивальна. Ми враховуємо зміст авторів програми «Літературне читання», що в умовах запровадження компетентісно орієнтованої освіти доцільно доповнити зазначений перелік ще двома функціями. Зокрема, технологічною, яка зумовлює необхідність відображення у методичному апараті підручників спеціально сконструйованої системи завдань, що мають на меті оволодіння читацькою компетентністю відповідно до її структури і загальнонавчальними уміннями. У першому випадку це стосується розвитку повноцінної навички читання, а в іншому – управління процесом розуміння учнями прочитаного тексту, оволодіння уміннями аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, брати участь у проєктній діяльності, інсценізації прочитаного тощо. Тому у відборі змісту запитань і завдань для «Робочого зошита з української літератури для 5 класу» ми враховуємо зміни стосовно вивчення предмета «Українська література» у Державному стандарті (ДС), навчальних програмах. У зошиті міститься дидактичний матеріал, призначений для вдосконалення навичок роботи з текстом, розвитку мовлення учнів, їх творчих здібностей, уміння самостійно мислити.

Найважливішим інструментарієм для учителя є програма, підручник і посібники. Щоб стати компетентним читачем, учень має користуватися тими засобами, які пропонує учитель. Нині діючі навчальні посібники уже менше перевантажені критичним, методичним і літературознавчим матеріалом і створювалися вони не лише з навчальною метою, а й з пізнавальною і розвивальною. «Робочий зошит» – дидактичний засіб організації самостійної роботи п'ятикласників у процесі вивчення української літератури. Самостійна робота – це і навчальне завдання, і об'єкт діяльності учня. Самостійна робота – це перш за все самостійна думка. Треба розвивати самостійне мислення, яке автоматично викличе бажання самостійно працювати. Важливо, щоб учні навчилися самостійно працювати без будь-яких вказівок з боку вчителя. Дослідження свідчать, що особистісно-зорієнтоване навчання дає можливість реалізувати індивідуальні психологічні якості, врахувати рівень знань і умінь та сприяти саморозвитку особистості учня тільки тоді, коли завдання для самостійної роботи є дидактично обґрунтованим, доступним, цікавим, з поступово наростаючою складністю. Варто зауважити, якщо учень не може самостійно виконати навчальне завдання, таке навчання не приносить позитивних результатів. Як наслідок, формується негативне ставлення до навчання і втрачається пізнавальний процес.

У сучасній дидактиці термін «самостійна робота» має такі значення: специфічний вид діяльності учнів, що виконується в позаурочний час; форма організації діяльності учнів, що відбувається без безпосереднього зовніш-

нього впливу; особливий структурний елемент навчального процесу; ознака активності і результат роботи учнів; якісний показник діяльності, що свідчить про відповідальне ставлення учня до навчання; індикатор усвідомлення учнями особистісної необхідності навчання (вивчення певних предметів); засіб особистісного зростання учнів.

Мета формування читацької компетентності п'ятикласників – забезпечення літературного розвитку учня-читача, який повноцінно сприймає художній твір, творчо виражає розуміння прочитаного в мистецькому контексті.

Особлива складність у формуванні читацьких компетенцій полягає у недостатньому рівні умінь розбиратися в художньому тексті, аналізувати його, давати власну оцінку зображеним подіям і персонажам. Як відомо, основне місце на уроці літератури в 5-му класі займає робота з підручником-хрестоматією, який доцільно доповнювати «Робочим зошитом з літератури».

Водночас зазначимо, що учителі-словесники не приділяють достатньої уваги використанню цього навчального посібника, оскільки функції, мета і місце робочого зошита донині остаточно не визначено. У той же час ефективна методика використання «Робочого зошита» у взаємозв'язках з іншими методами і прийомами на уроці літератури ефективно впливає на розвиток читацьких компетенцій п'ятикласників.

Теоретичне обґрунтування доцільності використання «Робочого зошита» як складової навчально-методичного комплексу дало змогу визначити принципи розроблення його змісту: відповідність психолого-педагогічним вимогам, узгодженість змісту дидактичного матеріалу зошита і підручника-хрестоматії з української літератури для 5-го класу; зорієнтованість запитань і завдань на пошуковий і творчий характер навчальної діяльності п'ятикласників; диференційований підхід до розроблення змісту навчального посібника; оцінювання навчальних досягнень учнів з урахуванням рівня самостійності і творчості у виконанні завдань, висловленні власних оцінних суджень.

Технологія використання робочих зошитів на уроці літератури і вдома забезпечує реалізацію таких функцій навчального посібника: інформаційну, систематизуючу, узагальнювальну, функцію самоосвіти та самоконтролю. Ці вихідні положення лягли в основу розроблення експериментальної методики з урахуванням компетентнісного підходу.

Система запитань і завдань творчого характеру забезпечує повноцінне засвоєння п'ятикласниками навчального літературного матеріалу, сприяє розвитку стійкої мотивації до читання, формуванню читацьких компетенцій, виявленню творчих можливостей учнів.

Повноцінна структура робочого зошита з літератури дає змогу з'ясувати рівень сформованості умінь п'ятикласників самостійно творчо працювати з навчальним посібником, виявити доцільність використання робочого зошита для опрацювання окремих тем навчальної програми з української літератури для 5-го класу, а також інтерес учнів до самостійної творчої роботи з навчальним посібником «Робочий зошит».

«Робочий зошит учня» може бути успішно використаний в індивідуальній, груповій, колективній роботі учнів на уроці української літератури.

Структура «Робочого зошита учня» включає такі напрями: ознайомлення з письменником та його творчістю, словникова робота, завдання на виявлення рівня сприймання твору, на осмислення змісту і головних героїв твору та систему творчих робіт, елементарні знання з теорії літератури. Домашні завдання передбачають виконання творчої роботи емоційно-оцінного характеру із залученням інших видів мистецтв.

У «Робочому зошиті» мають бути подані різноманітні запитання і завдання з розвитку зв'язного мовлення. З метою формування виразності читання передбачено вправи на формування вміння записувати партитуру поетичного твору. З метою розвитку інтересу до читання – систему ігрових завдань: літературні ігри, вікторини, тести, кросворди тощо. У «Робочому зошиті» можуть бути завдання під умовною назвою «читацький рейтинг», які спрямовують п'ятикласників на усвідомлення читацьких вражень (читацька рефлексія).

Великого значення у використанні «Робочого зошита» набуває формування умінь самостійної творчої діяльності учнів п'ятого класу. Виділяють чотири типи самостійних робіт: відтворюючі, реконструктивно-варіативні, евристичні та творчі роботи. Кожний з цих типів має свою дидактичну мету.

Відтворюючі самостійні роботи за зразком необхідні для запам'ятовування способів дій в конкретних ситуаціях, формування умінь і навичок та їх міцного засвоєння. Під час виконання роботи цього типу діяльність учнів не зовсім самостійна, оскільки їхня самостійність обмежується простим відтворенням, повторенням дій за зразком. Однак роль таких робіт досить важлива. Вони формують ґрунт для справді самостійної діяльності учня. Роль учителя полягає в тому, щоб для кожного учня визначити оптимальний обсяг роботи. Передчасний перехід до самостійних робіт інших типів позбавляє учня можливості формування системи знань, умінь і навичок. Затримка на роботах за зразками – зайва витрата часу, що сприяє породженню нудьги й неробства. У школярів зникає зацікавленість до навчання і предмета, настає гальмування в їхньому розвитку.

Реконструктивно-варіативні самостійні роботи дозволяють на основі раніше отриманих знань та за даної вчителем пропозиції самостійно знайти конкретні способи вирішення завдань. Самостійні роботи цього типу сприяють осмисленому перенесенню знань у типові ситуації, виробленню умінь аналізувати події, явища, факти, формуванню прийомів і методів пізнавальної діяльності, розвитку внутрішніх мотивів пізнання, створюють умови для розвитку розумової активності школярів.

Евристичні самостійні роботи формують вміння і навички пошуку відповіді за межами відомого зразка. Учень сам обирає шлях вирішення завдання на основі вже відомих йому знань. На даному рівні продуктивної діяльності формується творча особистість учня. Постійний пошук нових рішень, узагальнення й систематизація нових знань, перенесення їх в нові, нестандарт-

ні ситуації роблять знання учня більш гнучкими, мобільними, виробляють уміння, навички і потреби самоосвіти. Види евристичних самостійних робіт можуть бути найрізноманітнішими. Найпоширенішим видом евристичних самостійних робіт у практиці школи є самостійне пояснення, аналіз демонстрації, явища, обґрунтування висновків за допомогою аргументів.

Творчі самостійні роботи є вінцем системи самостійної діяльності школярів, яка дозволяє їм отримувати принципово нові знання, зміцнити навички самостійного пошуку знань. Психологи вважають, що розумова діяльність школярів у вирішенні проблемних, творчих завдань аналогічна розумовій діяльності творчих і наукових працівників. Завдання такого типу – один з найефективніших засобів формування творчої особистості.

В основу викладання української літератури покладено діяльнісний підхід до літературної освіти, що передбачає послідовне оволодіння навиками філологічного аналізу літературного твору, роботу з додатковою довідковою літературою, створення власних текстів.

Вивчення літератури на базовому рівні з використанням навчального посібника в основній школі має забезпечити цілеспрямовано вдосконалення важливих умінь (компетенцій): різні види читання, пошук, вилучення та обробку необхідної інформації з різних джерел, її презентацію з формуванням виражених ораторських компетенцій. Такі вміння вважають універсальними і будуть затребувані в старшій школі учнями класів любого профілю.

У практиці використання кожного з типів самостійної роботи з «Робочим зошитом» слід передусім враховувати зміст літературного матеріалу, вміщеного у підручнику-хрестоматії для п'ятого класу та його методичний апарат. «Робочий зошит з української літератури для 5 класу», який входить у навчально-методичний комплект – сучасний і перспективний засіб навчання, що містить різнопланові та різнорівневі завдання для безпосереднього виконання їх учнями з метою поліпшення засвоєння, повторення, узагальнення, систематизації та перевірки знань. У зошиті наявна значна кількість різноманітних завдань, що стимулюють пізнавальну діяльність учнів; за дидактичними функціями робочий зошит відрізняється від інших засобів навчання переважанням функцій закріплення та самоконтролю й самоосвіти. Наявні у педагогічній літературі трактування поняття «зошит з друкованою основою» дозволяють розглядати його як засіб навчання, в якому, враховуючи правила організації пізнавальної діяльності учнів різного віку, міститься доступна наукова інформація, призначена для засвоєння, узагальнення, повторення, систематизації та перевірки знань із конкретного навчального предмета. «Робочі зошити» разом з підручниками, збірниками, роздатковими матеріалами й довідниками є невіддільною складовою навчально-методичного комплекту. Впровадження такого навчального посібника забезпечує високу ефективність самостійної роботи у поєднанні з іншими видами пізнавальної діяльності учнів, результативність самостійної роботи залежно від функціонального змісту завдань, а також підготовки вчителів до їх проведення. У зв'язку з цим обґрунтування

технології створення робочих зошитів з друкованою основою базується на положенні, що дидактичний матеріал у вигляді навчальних завдань для робочих зошитів з друкованою основою, порівнюючи із звичайними стандартними завданнями підручника, має бути диференційованим.

В основі структури і змісту робочого зошита – компетентнісний підхід, який передбачає розвиток двох видів компетенції: пізнавальної і діяльнісної. Головне завдання – разом з повідомленням необхідних відомостей з літератури сприяти розвитку учня як особистості, мислячої і творчої. Цьому завданню підпорядковані структура та методичний апарат робочого зошита. На відміну від традиційного протиставлення двох шляхів вивчення літератури: від теорії до діяльності і від діяльності до теорії – в основу методичної концепції робочого зошита була покладена ідея творчого пізнання як синкретичного за своєю суттю процесу. Методичний апарат представлений різними типами запитань і завдань, що створює мотивацію для читання, запитання і завдання на перевірку засвоєння змісту прочитаного, дозволяє розвивати мовленнєві вміння на основі прочитаного тексту, націлює на роботу з ілюстраціями, розвиваючи аналітичні та дослідницькі вміння тощо. Велика увага приділяється словникової роботі. Всі завдання і питання дані «з надлишком», що дозволяє організувати диференційоване і особистісно орієнтоване навчання. Формування більшості завдань містять алгоритм їх виконання (спосіб діяльності), що сприяє формуванню предметних і надпредметних компетенцій учнів.

У зошиті має бути представлена система практичних завдань, спрямованих на розвиток різних видів компетенцій учнів, їх творчих здібностей. Зошит призначений для самостійної роботи учнів, але може використовуватися і на заняттях у класі. Виконання запропонованих завдань на уроці дозволить здійснювати диференційоване навчання.

Висновки. Ефективне й систематичне впровадження у навчальний процес робочих зошитів допоможе вчителю організувати самостійну творчу роботу учнів, виявити рівень їхніх навчальних досягнень: визначити загальний рівень навчальних досягнень учнів 5 класу, зокрема читацьких компетенцій, а також кожного з них для того, щоб своєчасно надати допомогу учням, успішно працювати з навчальним посібником, подолати труднощі, які виникають в учнів у процесі роботи на уроці і вдома.

Література

1. Запровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Освітня галузь «Мови та літератури» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31215/
2. Савченко О. Я. Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи. – С.207-213 // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; наук. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – 784 с.

3. Бандура О. М. Українська література: Робочий зошит учня 5 кл. / О. М. Бандура, З. О. Шевченко/ [за ред. Н. І. Шинкарук]. – К.: Абрис, 1998. – 135 с.
4. Когут О. І. Зошит для робіт з української літератури учня 5 класу. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2011. – 96 с.
5. Савчук Н. Г. Українська література. 5 клас: робочий зошит К.: ВЦ «Академія», 2011. – 96 с.

References

1. Introducing the new State standard basic and secondary education . Education sector « Language and Literature» [electronic resource]. – Mode of access : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31215/
2. Savchenko A. Ya. Concept of the new textbook « readings « for primary school. – S.207 -213 // Problems of a modern textbook : Coll. Science. papers / [ed. count . ; science. yet. – A. Topuzov]. – К.: Pedagogical ideas , 2012. – Issue . 12. – 784 p.
3. Bandura A. Ukrainian Literature: Student Workbook 5 grade. / A. Bandura , C. O. Shevchenko / [ed. NI Shynkaruk]. – К. Abrys , 1998. – 135 p.
4. Kohut AI Notebook to work with Ukrainian literature for the student of the grade 5. – Kiev : Aston Publishing , 2011. – 96 p.
5. Savchuk N. H. Ukrainian literature. Grade 5 : workbook К. ЕС «Academy», 2011. – 96 p.

Тименко В. М.

РАБОЧАЯ ТЕТРАДЬ КАК КОМПОНЕНТ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье определены функции, роль и место учебного пособия «Рабочая тетрадь по украинской литературе. 5 класс» в процессе изучения украинской литературы. Раскрыты особенности использования учебного пособия, методика внедрения в систему уроков и домашней работы. Обращается внимание на формирование читательской компетентности, творческой самостоятельности учащихся при помощи учебного пособия «Рабочая тетрадь». В основной части статьи рабочая тетрадь рассматривается как полифункциональное средство обучения украинской литературы, обращается внимание на благоприятные педагогические условия использования рабочей тетради, подчеркивается его значение для самостоятельной работы учащихся. Педагогические условия самостоятельности работы с тетрадью является, по мнению автора, приоритетной для формирования у учащихся интереса к литературному творчеству.

***Ключевые слова:** деятельностный подход, компетентностный подход, структура, содержание учебного пособия «Рабочая тетрадь», самостоятельная работа, читательская компетентность.*

**WORKBOOK AS PART OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL
COMPLEX STUDY OF UKRAINIAN LITERATURE**

The article defines the function, role and place of the training aid «Workbook with Ukrainian literature. Grade 5» in the study of Ukrainian literature, using the features of the textbook, the method implementation in a system of classes and homework. Attention is paid to the formation of reading competence and creative independent learners through the textbook «Workbook». In the main part of the paper workbook is regarded as a multi-functional training tool Ukrainian literature, drawing attention to the favorable conditions for the use of educational workbook, highlights its importance for the independent work of students. Pedagogical condition of independence with a notebook is, in my opinion, a priority for the formation of students' interest in literary work. It is proved that an effective technique of using a workbook in conjunction with other methods and techniques in the classroom literature to effectively influence the development of competences readers fifth graders. It is proved that the feasibility of the manual will provide a highly effective independent work in conjunction with other forms of cognitive activity of students and the effectiveness of self-employment depends on the functional content of submitted applications.

Keywords: *Keywords: approach, competence approach, structure and content of the training aid «Workbook», self-study, reading competence.*